

**AMUMAMU OMENALA DI KA NJIRIMARA MBA: ODIDA NA
NKWALITE YA N'AHIAZU MBAISE**

Chinwendu Everista Oparah¹
Department of Linguistics and Nigerian Languages
Alvan Ikoku Federal College of Education, Owerri
Chinwendueverista@Yahoo.Com

Ikechukwu A. Okodo²
Department of Igbo, African & Communication Studies
Nnamdi Azikiwe University, Akwa
Ikeokodosons@Yahoo.Com

Umjedemede

Edemede a lebara anya n'omenala di ka e jiri mara mba n' Ahiazu Mbaise nke steeti Imo, odida na nkwalite ya. Ebumnobi nchocha a bu ichoputa mkpa o di ikuziri umuaka omenala obodo ha, ichoputa omenala ndi Ahiazu Mbaise na-eme nke obodo ndi ozo a naghi eme, na ichoputa akamgba chere omenala ndi a na uzo a ga-esi akwalite ya. O bu usoro nchocha nkowa ka a gbasoro mee nchocha a na atutu omenala di ka njirimara ka nwa nchocha jiri tuchaa edemede a. Ndi e jiri mee nchocha a bu mmadu iri ato ndi a gbara ajuju onu banyere omenala ndi a e jiri mara ndi Ahiazu Mbaise. A tughariri otutu agumagu iji bawanye mmuo nwa nchocha banyere isiokwu a. Ihe a choputara gosiri na, otutu mmadu e nweghi mmasi n'ihe banyere omenala okachasi n'ebe ndi ntoroobia no, mbata okpukperechi oloro huru na-agwa ogbasaghi m nke ndi nwere aka oke n'obodo. Ihe ndia aburu akamgba chere oganiihu omenala ndi a. E nyere ntuziaka di iche iche iji kwalite onodu omenala a n'Ahiazu Mbaise. Ndi ga erite uru n'edemede a guyerere ndi nkuzi, umu akwukwo, ndi oha obodo, ndi nta akuko na ndi niile ihe banyere omenala na- amasi.

Okpurukpu okwu: Omenala, njirimara, Ahiazu

Mkpolite

Ndi Igbo so n'otu n'ime agburu ato kachasi puta ihe n'obodo anyi bu Najirija. Di ka Ibe (2011) siri kowaa Steeti ndi mejuputara ala Igbo bu ndi a: Abia Steeti, Anambara Steeti, Enugu Steeti, Ebonyi Steeti, Imo Steeti, Riva Steeti, akuku Kros Riva Steeti nakwa Delta Steeti. Ala Igbo di obosara ma nwekwa otutu mmadu, otu a ka ndi Igbo si nwee otutu omenala. Ufodu omenala ndi a zuru ala Igbo niile onu ebe ufodu omenala bu ndi e zughu ala Igbo onu, ya bu omenala obodo ndi di n'ala Igbo na-emere onwe ha n'ime obodo ha di iche iche. Nke a gosiri na obodo niile di n'ala Igbo nwere omenala, odinala na odibendi bu ihe e jiri mara obodo ha.

Mmalite ndu ndi Igbo di ka Agugu (2006) kowara, ndi Igbo malitere ndu ha site n'ichu nta, enweghi ebe obibi na oke ihe isiike, mana mgbe ha matara ihe bu igwe nke nyere ha aka igbuda osisi ndi nke ha jiri ruo ulo ebe obibi. Ebe obibi a mere ndu jiri towa ha obere utu, ha nwee ike na-abawanye n'onuogugu ma na-agbasa nwayo nwayo. Ha bidoro gbawa mbu nke na ndi ufodu bidoro nwetawa aku na uba karja ibe ha. Ufodu nwere onyinye di iche iche di ka ihu onu, ufodu bu ndi Chukwu ji okpurukpu aka na akara aka onatarachi di iche iche were gozie. Site n'oru ndi ha na-aru ka e ji hazie okwa ma o bu ebe onye kwesiriino, ma hazikwa usoro omenala ha na-agbaso ka nsogbu hapu idi.

Otu n'ime ihe ndi jikotara ndi Igbo niile onu bu omenala ha, na-agbanyeghi ka ala Igbo si buo ibu omenala ha niile bu otu, ya ka e ji asi "o kwa mba na-asu n'olu n'olu ma ha kwaa ukwara oburu otu". Omenala na-ahazi akparamagwa na ka obodo si ebi ndu ha. Omenala a gbasara aka ebe di iche iche di ka asusu, agumagu, nkwenye na ihe ndi obodo nabatara, o kpukperechi, mmemme di iche iche ha na-eme dgw. o bukwa usoro omenala a ka ndi Igbo na-enyefe n'aka umu ha site n'agburu ruo n'agburu, maka o bu omenala ka ndi Igbo gbadoro ukwu were azulite nwa ha.

Ndi Igbo niile na-eme omenala ndi a: ibi ugu, igba alukwaghim, ichi ozo, ikwa ozu, egwu onwa, igu mmoo, emume ahiajoku, ilu nwaanyi, ile omugwo dgw. Ofomata (2012) kwuru na omenala ndi hiwere

isi n'otutu obodo n'ala Igbo bu ndi a: odo, ime udara, ila oso uzuakoli, Igba ofala, ike ji Aro ndiizuogu, iru mgbede, okonko, mbari dgw. Omenala ndi a bu nke e ji mara obodo na-eme ya, mana ha niile bucha emereme omenala ndi Igbo ji ebi ndu ha n'obodo ha di iche iche.

Ahiazu Mbaise bu otu n'ime okpuru ochichi e nwere na Steeti Imo. O bu Ahiaara na Ekwereazu mejuputara otu okpuru ochichi a, nke isi obodo ya bu Afọ oru. Obodo ndi mejuputara Ahiaara na Ekwereazu bu ndi a: Mpam, Ihiteafoukwu, opanadim, akabo, Ogwuama, Amuzi, Obodo Ujichi, Otulu, Aguneze, Umuokirika, Obohia, Ekwereazu, Obodo Ahiaara, Lude, Nnarambia, Ogbe na Oru-Ahiaara. E nwere wodu (ward) iri na abuo n'okpuru ochichi Ahiazu Mbaise. Wodu ndi a bu Amuzi/Ihenworie, Mpam, Nnarambia, Obohia/Ekwereazu, Ogbe, ogbo/Umuzeze, okirikanweke, okirikanwenkwo, Opanadim, Oru na Lude, Otulu/Aguneze na Umunumo/Umuchieze.

Obodo a bu Ahiazu Mbaise bu otu n'ime obodo ndi nwere omenala ndi e ji mara ha okachasi ndi nke na-aputa ihe n'uzo emume. Omenala ndi a bu: iri ji Mbaise, erigwara, inya onyima, igbu ewu ukwu, ima uyara, ike ebo, ikwa ji, iwa oji (oji Mbaise), iri egwu, ihe ebiri ma o bu omugwo dgw. Ufodu omenala ndi a, ima uyara, ike ebo, ikwa ji, iri egwu dgw, egwuola mmiri laa ka nai nke na o nwezighi onye na-ako maka ha ruo taa. Ihe kpatara nke a bu oke ihe mgbanwe batara n'awa, nke ozo aburuna ndi bidoro omenala ndi a anwuola, omenala ndi a esoro ha nwuo.

N'oge emume omenala ndi a, ndi Ahiazu bi n'uzo ije na-alota ma umu ha ndi nwaanyi luru di na ezinaulo ha na-abia be nna ha, ndi enyi na esokwa bia maka oriri na onunu na-ari ibe ya elu n'oge a. Udi mmekorita na-adi n'etiti mmadu na ibe ya n'oge a na-abu nke toro ato.

Nsogbu Nchocha

Obodo niile n'ala Igbo gbaa gburugburu nwere omenala nke na-agbazi usoro obibi ndu na ezi akpamaagwa n'obodo. Mana ka o di n'oge ugbo a, otutu ndi mmadu e nweghi ihe ha ji omenala ha kporo ma ya fodu ime ya bu omenala eme. Ufodu omenala ndi a anwuola nke na o nweghi onye ka n-ekwu maka ha ruo taa. Ihe kpatara nke a bu na, o nwebeghi ebe e deturu ha n'akwukwo ka ndi na-etolite etolite guo ma mara ha. Onodu di otu a na-adola obodo azu ma mee ka ufodu omenala Igbo nyuo ka oku, ufodu a buru ndi e jighi kporo ihe.

Nke ozo mmepe obodo biara tie omenala Igbo aka ojoo site na mgbanwe otutu ihe n'omenala na odinaala ndi Igbo. Mgbanwe a, metutara aka n'udi nri a na-eri ugbo a, usoro ekwumekwu, usoro ekpemekpe, usoro mmekorita mmadu na ibe ya, usoro mgbasa ozi oloro ohuru nke na mmadu ga-anu n'ulo ya sonye n'ihe na-eme na mba ofesi, ma nke oma ma nke ojoo. Site n'uzo di etu a otutu ihe mgbanwe abata n'omenala Igbo.

N'otu aka ahụ, e kwesighi iji asusu bekee akuzi omenala Igbo n'uloakwukwo, nke mere ka umu akwukwo na-aghota ya di ka ha si ahuta nwa bekee n'ononyoo televishon. Ya ka ndi Igbo ji asi na oji a naghị anu Bekee. Ufodu umuaka anyi taa a naghị anu ma o bu suo asusu Igbo. Ajuju were buru, kedu ka a ga-esi eji asusu Bekee akuziri umuaka anyi omenala Igbo. Nke a bu ihe igba anya mmiri ma mee ka otutu ihe funari umu Igbo, umuaka anyi a buru obia n'ala nna ha.

Mbunuuche Nchocha

Nchocha a bu ihe ole na ole ndi a n'uche.

- 1) ikowa mkpa o di ikuziri umuaka omenala obodo ha.
- 2) ichoputa omenala ndi ahụ ndi Ahiazu Mbaise na-eme nke na-adighi n'obodo ndi ozo .
- 3) ichoputa akamgba chere omenala a na uzo a ga-esi akwalite ya.

Ajuju Nchocha

Amumamu a gbadoro ukwu na ajuju nchocha ndi a:

- 1) Kedu mkpa o di ikuziri umuaka omenala obodo ha?
- 2) Kedu omenala ndi ahụ a na-eme n'Ahiazu Mbaise nke na-adighi n'obodo ndi ozo?
- 3) Kedu akamgba chere omenala a na uzo a ga-esi kwalite ya?

Uru Nchọcha Bara

Ọ bụ olile anya na ihe a chọputara na nchọcha a ga-abara ndị a uru: ha ɡunyere ụmụ akwụkwọ, ndị nkuzi, ndị nhazi agumaakwụkwọ, ndị nne na nna, ndị ọha obodo ahịa Mbaise, ndị ode akwụkwọ na ndị nchọcha ọdịnihu. Ụmụ akwụkwọ ga-erite uru site n'igụ edemede nchọcha a. Nke a ga-eme ka ha nwee mmasị banyere omenala obodo ha dị iche iche ma na-esonye n'emume omenala ndị a. Nchọcha a ga-enyere ndị nkuzi aka imata uru ọbara ikuziri ụmụ akwụkwọ omenala obodo ha. Ọ ga-enyekwa aka ndị nkuzi amata omenala obodo dị iche iche na- etu ha ga-esi akuzi ya. Ndị ọha obodo: Ndị ọha obodo Ahịa Mbaise ga-erite uru site n'imata ebe ha riri mperi n'usoro omenala obodo ha ma gbaa mbo kwalite ya. Ndị nhazi agumaakwụkwọ ga-esite na nchọcha a, mata nsogbu ndị nkuzi na ụmụ akwụkwọ na-enwe na nkuzi omenala obodo na omenala Igbo nd ịzọ. Site na nchọcha a, a tụtụ anya na ndị nne na nna ga na-akuziri ụmụaka ha omenala obodo ha, ka ha nwee ike na-etinye ihe ndị obodo tụtụ anya n'aka ha n'ọrụ. Ndị ode akwụkwọ ga-eritekwa uru na nchọcha a site n' imuta ọtụtụ ihe ha ga-eede banyere omenala obodo n'edemede ha.

N'ikpeazu, ndị nchọcha ọdịnihu ga-eritekwa uru site n'imata ọtụtụ isiokwu nke ha ga-eme nchọcha na ya, ebe ọ bụ na nchọcha ga-adị n'obaakwụkwọ.

Ntulegharị Agumagu

Ntulegharị agumagu a lebara anya na okpurukpu okwu ndị a: amumamu, omenala, ọdinala, ọdibendị na nzulite nwa.

Amumamu: Amumamu bụ usoro e si enweta mmuta. Mmuta na-amalite mgbe nwata putara ụwa, maka o nweghị onye bu amamihe putara ụwa. Dị ka Nneji (2015) siri kwuo, mgbe a muputara nwa n'ụwa, o nweghị ihe ọ bula dị ya n'uburu isi mana ka oge na-aga, nwa ahụ ejiri nwayo nwayo na-enweta amamihe. Inweta amamihe a na-amalite n'ezinaulo ebe a muru nwa ahụ site na mmekorita ya na ndị nọ ya gburugburu.

Amumamu dị ka (Webster) siri kowaa, bụ omumu ma ọ bụ usoro e ji amuta ihe. Ọ kowakwara na ihe niile dị n'ụwa bụ ihe a na-amu amu, a na-amu akwukwo amu, a na-amu izu ahia amu, a na-amu oruaka amu, a na-amu omenala amu, dgw. Nke a gosiri na mmadu a naghị ebu amamihe aputa ụwa.

Nzelum, Nwaigwe na Amiebi (2017) kowara amumamu dị ka ihe na-adigide na ndu mmadu site na mmekorita mmadu na ibe ya, site na odide ma ọ bụ ogugu n'ulo akwukwo iji nweta mmuta. Ha gara n'ihu kowaa na mmuta a bughị ihe na-abia na mberede, ọ bụ ihe mmadu na-eweputara oge, kwado ma hazie ihe ọ ga-amu. Nwata akwukwo chorọ imu akwukwo ga-eweputara ya oge ma wezuga ihe ndi a ga-ewepu uche ya n'ihe ọ na-amu. Ihe ndi a gunyere:

- ikwu okwu mgbe a na-amu ihe
- ile onyonyoo mgbe a na-amu akwukwo
- iji ekwentị na-akpo mmadu mgbe a na-amu ihe
- idinye ala n'akwa agu akwukwo
- inu anwuru na-amu akwukwo
- ige redio ma ọ bụ egwu oge a na-amu ihe.

Ihe ndi a niile e deputara na-adola amumamu akwukwo azu n'etiti ndi ntorobia.

N'echiche nke Okafor (2005), nwata akwukwo kwesiri igbaso usoro a iji muta akwukwo:

- iweputa oge
- kwado onwe ya maka ihe a ga-amu
- igu akwukwo ya n'ulo na ime ihe omume nke onye nkuzi nyere ya mee.
- ideda ihe ndi a na-akuzi n'akwukwo
- igakwuru onye nkuzi maka ihe ndi e doghi ya anya
- igbaso ntuziaka niile e nyere maka ule
- itinye uche n'ihe ọ na-agu
- inwe mmasi na ike imu akwukwo .

Site n'ihe ndi okammuta kowara banyere amumamu, o kwere nghota na nwata akwukwo kwesiri iweputa oge, tinye uche na mmasi ka ihe o na-amu were banye ya n'isi nke oma.

Omenala: Omenala bu usoro obodo kwekorita iji bie ndu ha, nke gunyere okpukperechi ha, ikwa nka ha, akparamaagwa ha, okwukwe ha, akaoru ha, akunauba ha na emume ndi ozu di n'obodo. Omenala bukwa nkwekorita ndi obodo nke gbadoro ukwu etu ha si ebi ndu. N'echiche nke Ogbalu (1987), omenala bu nchikota ihe niile mmadu mutara n'obodo ya nke na-achi agwa ha, omume ha, nkwenye na okwukwe ha dgw.

N'aka nke Okorie (2009) omenala bu mkpuruokwu ato e jikoro n'udi ahiriokwu mebere okwu a bu omenala. Nke putara omume a na-eme n'ala. Omume ndi a gunyere: asusu ndi na-asu, ekpemekpe ha na-ekpe, uzou ha si huta uwa, usoro ochichi ha na-agbaso, uzou ha si azulite umu ha, udi ekele na nsopuru di n'obodo, ihe obodo na-asou na ihe obodo na-enwe mmasi na ha.

Sibani (2018) mere ka a mata na e nwere udi omenala abuo, ya bu omenala ndi a na-ahu anya na ndi a naghị ahu anya. Omenala ndi a na-ahuanya bu ndi a: ihe aturuatu, nka na uzu, ngwa oru, ebe a na-emeputa ngwa oru. Okoye (1995), gbakwunyere omenala ndi a di ka omenala a na-ahuanya, ha bu ndi a: akpurakpu, akparaakpa, ngwaoru di ka ugu, mma, egbe, onya, ihe ndi e ji esi nri di ka ite, mma ekwu, ekwu igwe dgw. Omenala ndi a naghị ahuanya gunyere ndi a: echiche obi na akparamaagwa mmadu dgw. Di ka Ejiofor (1996) siri kwuo, a na-amuta omenala ndi a site na mmekorita mmadu na ibe ya n'obodo. Ihe ndi a na-amuta bu asusu, akparamaagwa, amamiihe, nkwenye, udi ndu obodo na-ebi, dgw. Omenala ndi a na-ahuanya na ndi a naghị ahu anya mebere usoro niile obodo si ebi ndu ha.

Na nkowa nke Abakere (2009), omenala bu usoro obibi ndu a haziri ahazi nke ndi mmadu na-amuta udi akparamaagwa a chorou n'obodo. Udi akparamaagwa a gunyere ihe niile anyi na-eche, ihe anyi na-eme na ihe niile anyi nwere di ka obodo. Ihe ndi a gunyere: nkwenye, agumagu, atumatuuche, okpukperechi na ekereuche ndi mmadu bi n'ime obodo ahu. Nkowa a meturu aka n'usoro iwu nke e ji echekwa ngwongwo ndi a na-enweta na gburugburu obodo ahu. O gara n'ihu kowaa na omenala metutara ihe nketa niile, mmuta niile, nkwenye, akaoru mmadu na odibendi nke obodo jiri biri. Na nkwado nkowa a, Igbokwe na Ezeji (2015:27) kwuru na:

...ndi Igbo nwere otutu omenala bukwa ihe na-abara ha otutu uru na ndu ha, mana o di mwute na ufodu omenala ndi a na-anwuzi anwu ugbo a n'ihie e jighi ha kporo ihe, nleda anya, aghotaghi aghota, okpukperechi oloro ohuru nakwa oke nhiwe isi na ndabere n'omenala ndi mba ofesi.

Lenkeit (2001) n'ime Eme na Mmadike (2017:60) hutara omenala di ka "nchikota amamiihe, alo, akparamaagwa na ihe nka aka di iche iche e jiri mara mba". Ha gara n'ihu gbakwunye na omenala bu usoro obibi ndu nke obodo. Usoro obibi ndu a gunyere akparamaagwa, nkwenye, nghota, erimeri, ofufe, ejiji, enwemaanuri, egwuregwu na erumuju di ka ejirimara obodo ahu. Na nghota nke Okoye (2015:23) "omenala bu uzou mba ma o bu agburu di iche iche si ebi ndu ha, nke a meturu aka n'ihie niile mba na-eme, asusu ha, ejiji ha, mmemme ha, usoro oru ugbo ha, egwuregwu ha, ekpemekpe ha na ihe ndi ozu obodo na-eme ma na-egosiputakwa ya na ndu ha.

Nkowa ndi okammuta ndi a nyere n'ekwu otu ihe nke putara na omenala bu etu ndi si ebi ndu ha. Ya bu etu obodo siri kwekorita na mmasi ha na o ga-abu usoro obibi ndu ha. Di ka Nwadike (2009) siri kowaa, nkwekorita a ga-aburu omenala mgbe ndi niile kwekoritaranu biara na-eme ya nakwa egosiputa ya na ndu ha. N'aka nke ozu, mgbe ndi obodo hapuru ime ihe ndi a ha kwekoritara ya bu na omenala ahu anwuola.

Odinaala: Odinaala bu emereme nfunaala ma o bu mpunaala. Ya bu, ihe ndi ahu dibuadi tupu obodo amalite. N'uche nke Anozie (2003) odinaala bu ihe ndi ahu niile puru epu n'ala nke na-adighi n'obodo niile di n'ala Igbo. Odinaala adigo adi tupu ndi nwe ya amutaba nke ha na-agbakwunyere ya. Odinaala bu ihe di okputorokpu. O bu n'odinaala ka omenala gbadoro ukwu. Ihe ndi a: ikwa ozu, igu nwa aha, ilu nwaanyi, iri ekpe, dgw, bu odinaala ndi Igbo, mana uzou ha size emeputa ihe ndi a ka a na-akpo omenala. Odinaala na digide site n'aka fere n'aka, o naghị anwu anwu, omenala nwere ike nwuo mana odinaala a naghị anwu anwu.

Ọdịbendị: Ọdịbendị dī ka aha ya siri dī bụ ihe ndị ahụ dī n’otu obodo na-adighi n’obodo ndiọzo. N’echiche nke Anozie (2003) ọdibendi bụ ihe ndi ahụ niile e jiri mara obodo na-adighi n’obodo ndi ọzo, nke bụ e kwuo maka ya echiche onye ọ bula a gaa n’obodo na eme ya. Ima atụ: A bja n’ala Igbo ọ bụ ndi Ọka ka a mara maka ikpu uzu, o zughi ala Igbo niile onu. Ya bụ ikpu uzu bụ ọdibendi ndi Ọka n’ihi na o zughi ala Igbo niile. Ndi Enugwu Ezike bụ ndi a maara na olu ha bụ olu ogene maka ha na-aguta egwu nke oma. N’ala Igbo e nwere ka obodo niile si e megasi ihe ha, ọzo a ha si eme ihe ha bụ ọdibendi ha. Di ka usoro olulu nwaanyi ha, udi egwu ha na-agba, usoro emume obodo ha di ka obodo ọ bula siri hazie ya bụ ọdibendi ha. Nke a, a putaghi na ọdibendi a bughị omenala, ọdibendi bụ omenala kama ọ bụ ihe ndi di aghaa ndi obodo ufodu na-eme nke obodo ndi ọzo a naghị eme.

Nzulite nwa: Mgbe nwoke luru nwaanyi muta nwa, olile anya bụ ọ ga-azu nwa ahụ nke oma ka ọ bara onwe ya uru, bara nne na nna ya uru ma bakwara obodo a mụnyere ya n’ime ya uru, maka nwa a zuru nke oma na-abu ugwu nyere nne na nna ya na obodo nwata ahụ si puta. Na nkwado echiche a, Ogbalu (1987) kwuru na nzulite nwa n’ezi omume bụ ọru chere nne na nna n’ala Igbo maka nwa a na-azughi nke oma na-abu ihe ihere nyere nne na nna muru ya. Na nkwado okwu a, ndi Igbo turu ilu si na, nwata na-awu ahụ n’afọ n’afọ, nke gosiri na ọ dighi ihe di n’uburu isi ha. Ya ka nne na nna ji agba mbo ime ka umuaka ha muta ihe ndi obodo chorọ n’aka ha.

N’echiche nke Ezeuko (2009), udi agwa umuaka na-akpa na agbado ukwu n’udi ozuzu e nyere ha. Udi ozuzu e kwesiri inye umuaka gunyere ndi a:

- irube isi
- ezi omume
- inye okenye nsopuru
- irusi ọru ike
- idi ọcha
- ikwu eziokwu
- ikele mmadu ekele
- igosi ya ndi bu nwanne ya
- etu e si ekwu okwu n’oha
- ikuzi omenala na akuko ihe mere mgbe gboo, dgw.

Ekwealor (2010) kwuputara na, ọ bughị otu onye nwe nwa, nwa bụ nwa oha. ọ bụ ọru diiri ikwu na ibe izulite nwa n’uzo kwesiri ekwesị. Nzulite nwa na-amalite n’inye nwa ara, iduwe nwa odu, nwa igbe igbere, na nwa iga ije. Onye na-elekota nwa a na-akpachapuru ya anya nke ukwu ka nwa ghara imeru ahụ. Onye ọ bula huru nwata a ebe ihe ga-emeru ya ahụ na-enyere ya aka, ma mekwaa ka ndi na-elekota ya lezie ya anya nke oma, maka nwaanyi nwa ya na-amu elu ga na-amu akwa. O kwere nghota na ndi Igbo kwenyere na oha nwe nwa, ya ka onye ọ bula ji etinye aka, ikwu na ibe, ndi agbataobi, ndi enyi na umuaka ndi tolitere etolite na-enyekwa aka iji hu na e nyere nwata ozuzu kwesiri ekwesị. Okwu a bụ oha nwe nwa na-aputakarị ihe site n’udi aha ndi Igbo na-agu nwa ha di ka Adaora, Obiora, Nwaora, Nwaobodo, dgw. Aha ndi a na-egosi na nwa bụ nke oha. Echiche di etu a mere ka onye huru ebe nwata na-eme ihe ojoo na-abara ya mba ma ọ bụ pia ya utali, iji kuziere ya na ihe ọ na-eme a dighi mma.

Atutu Metutara Isiokwu

Atutu metutara isiokwu a bụ “Atutu omenala di ka Njirimara”. Onye tuputara atutu a bụ Geertz na Schneider n’afọ 1973. Atutu a na-ekwu na omenala bụ njirimara agburu. N’echiche ya, omenala a bughị ihe a na-ezo ezo kama ọ bụ ihe anya na-ahụ abiakwazie na-eme ya eme. Omenala bukwa ihe e jiri mara mpaghara onye si puta. Ward (1970) mere ka a mata na, omenala bụ ọzo ndi si ebi ndu ha, echiche obi ha, nkwenye ha nke na-enyere usoro obibi ndu ha aka. Ya bụ, ihe ndi a agburu chemiri echiche mee ka o guzobe di ka mmere mmere e ji mara ha.

N’otu aka ahụ, Otitie na Ogionwu (2016) kwuru na ọ bụ eziokwu n’obodo ọ bula nwere omenala, ọ bukwa omenala ndi a ka e ji ama onye bụ onye na obodo onye ahụ si puta.

A bja n’ala Igbo gbaa gburugburu, e nwere otutu obodo di na ya, etu a ka e si nwee ihe di iche iche na mmereme omenala ha. Obodo ufodu n’ala Igbo na-agba mmanwu, ekpo, okonko, ofala, ichi ọzo di ka

njirimara obodo ahụ, ebe ụfọdụ obodo a naghị eme omenala ndị a. Ya ka o ji buru na omenala obodo na-eme ka e jiri mara ha.

Usoro Nchọcha

Udi nchọcha a gbasoro mee nchọcha a bu usoro nchọcha nkowa, maka o nyere ohere ighota nke oma etu ihe siri kwuru ma o bu etu ihe siri mee. Di ka Umọ na Ezema (2007) siri kwuo, o bu usoro nchọcha nkowa kwesiri iji mee nchọcha n'ihe banyere omenala, maka o na-akwasị etu ihe siri di ma o bu kwuru, iji kowaputa eziokwu na okwu ugha niile banyere isiokwu ana-edede maka ya. Ndi e ji mee nchọcha a bu mmadu iri ato bu ndi a juru ajuju onu nwere ike ikowaputa ihe banyere omenala ndi a n' Ahiazu Mbaise.

Ihe Ndi a Choputara

Mkpa o di Ikuziri Umaka Omenala Obodo ha

Site n'ihe a choputara, ikuziri umaka omenala obodo ha ga-eme ka udo di n'obodo, a na-eme ihe n'usoro kwesiri ekwesị na uzọ iwu kwadoro. Ikuziri umaka omenala obodo ha ga-eme ka ha nwee nkwudosike n'ihe a na-eme n'obodo. O ga-eme ka ha na-enwe ezi mmekorita n'etiti onwe ha, marakwa omenala na odinala obodo ha. Di ka Ofomata (2012) siri kwuo, ndi o bu na-eme otu udiri omenala ka ihe ha na-eme na-aga were were n'ihu na o bu otu olu ka ha ji aza oku.

Ozo kwa, ikuziri umaka omenala obodo ha ga-eme ka ha juputa n'amamihe n'usoro e ji ebi ndu, nwee ezigbo uche maka o ganiihu obodo ha. A choputakwara na ikuziri umaka omenala ga-eme ka ha chekwawa omenala obodo ha ka o hapu inwu, maka omenala a naghị eme eme na-anwu anwu ma lakwaa ka nai.

Ikuziri umaka omenala ga-eme ka e nwee nsọ n'obodo, maka o bughị ihe niile ka mmadu kwesiri ime n'obodo ya. Di ka igbu mmaduna imegbu mmadu n'uzo di iche iche, omenala Igbo machibidoro ya na-asokwaya nsọ. Nwata mara omenala obodo ya na-asọ ihe ojoo niile ndi a aso.

Ikuziri umaka omenala obodo ha ga-eme ka ha nwee nkwudosike na nrube isi n'ebe ndi okenye no ma na-asopuru ha maka onye fee eze, eze e ruo ya aka. Ikuziri umaka omenala ga-eme ka ha zere ihe niile bu aru na nsala maka omenala a naghị akwado ihe ojoo na ndu ojoo kama omenala na-akwado ihe oma. Ikuziri umaka omenala ga-eme ka uguwu na nsopuru na-adi n'obodo, maka site n'ikuziri nwata omenala ka o ga-amata ihe ndi o kwesiri ime na ndi o kwesighi ime, udi agwa o kwesiri ikpa na nke o kwesighi ikpa ma na-akwanyere onwe ya uguwu oge niile. Na nkwado ihe a choputara, Ofomata (2012) kwuru na, omenala na e kwalite ezi akparamagwa ma mee ka obodo na – aga na ihu di ka o kwesiri.

Omenala Ahiazu Mbaise Ezughị Igbo Onu

Ihe a choputara na-egosi na ndi Ahiazu Mbaise nwere otutu omenala ndi nke obodo ndi ozo di n'ala Igbo a naghị eme. Omenala ndi ahụ gunyere: ima uyara, ike ebo, ira ofo, iri egwu, ikwa ji, erigwara, igbu ewu ukwu na inya onyima. A bia n'omenala ndi a, ndi a na-emetukwa n'obodo Ahiazu Mbaise bu ndi a: Erigwara, igbu ewu ukwu na inya onyima.

Erigwara bu otu n'ime emume ndi Ahiazu Mbaise na-eme otu ugboro n'afọ n'oge ekereesimesi. Alalama (2018) kwara Erigwara di ka aha ya siri di, nke putara meere m, ka m meere gi. Ya bu, e rie na nke m, e rie na nke gi. Emume erigwara na-amalite mgbe onwa ekereesimesi (Dizemba) gbara mkpuru ubochi iri abuo na ise. Obodo o bu na ndi n'Ahiazu Mbaise nwere ubochi ahia ha ga-azu, o bu ubochi ahia ka obodo ahia ga-eme erigwara. Ubochi ahia obodo ndi ozo, ikwu na ibe, ndi ogo na ndi enyi na-aga obodo ahia ha ga-azu (ya bu obodo nwe ahia ubochi ahia). Oriri na onunu ejuputa n'ezinaulo niile. Ubochi ozo, ndi nwe ahia akwadokwa ihe oriri na ihe onunu maka ndi obia ga-abia maka erigwara. Ha ga-emegide erigwara tutu ruo mgbe onwa nke mbu (Jenuwari) gbara mkpuru ubochi ise. Mgbe ahia obodo niile di n'Ahiazu emezuola erigwara. Nke a aburu otu uzọ ha si enwe anuri na ezi mmekorita n'etiti onwe ha.

Igbu Ewu Ukwu: Igbu Ewu Ukwu bu emume e ji mara ndi Mbaise. Ndi a na-egburu ewu ukwu bu umu nwaanyi muru otutu umu di ka umu iri ma o bu kari. O bu di ha na-egburu ha ewu ukwu iji kelee ha maka otutu umu ha muru. Igbu ewu ukwu bu emume e ji akwalite mmuo umu nwaanyi ka ha namu otutu umu. O bughị emume a na-amanye nwoke amanye kama e mee nwaanyi ka e mere ibe ya

obi adi ya mma. Nwaanyi e gburu ewu ukwu anuri na-egbu ya ka mmanya, obi na-adi ya mma mee ka o nwee onu okwu n'ebe umu nwaanyi ibe ya no.

Inya Onyima: Inya Onyima bu emume umu umu na-emere nne nne na nna nna ha. Onyima a na-anya ha di ka mkpuru igwe a gara n'udi olomgbo (ihe olu) a na-anya n'olu. Mkpuru onyima ole a gara n'udi olomgbo na-egosi ole umu umu o nwere di. Ubochi a ga-anya ya onyima na-abu nnukwu mmemme n'obodo. O bu umu umu ya ga-anya ya onyima, ndi ozo niile nyarala onyima ga-agba ya gburugburu ma na-ekwere ya egwu. o bu naani n'ala Mbaise ka e nwere ike ihu omenala ndi a n'ala Igbo gbaa gburugburu.

Akamgba Chere Omenala Ndi a na Uzo Ogbugbo

Ihe a choputara gosiri na otutu akamgba chere omenala a nke sitere n'ihe mgbanwe batara n'awa nke wetara oke mmepe anya, oke ochicho nke akunaaba, e nweghi mmasi okachasi n'ebe ndi ntorobia no, oke okpukperechi oloro ohuru na agwa o gbasaghi m nke ndi nwere aka oke n'obodo. Ihe ndi a niile bu ihe ndi chere omenala obodo akamgba.

N'agbanyeghi ihe ndi a, a choputara na olile anya ka dikwa ikwalite omenala ndi a, site n'ime ya ka o buru iwu na umu akwukwo ga-amu maka omenala ndi a n'ulo akwukwo ma nwee ohere igosiputa emume omenala ndi a n'ulo akwukwo na ngwucha afo niile. Ndi obodo na ndi nne na nna ga-agba mbo ikuziri umu ha omenala obodo ma wepusia agwa o gbasaghi m n'ihe banyere omenala obodo, maka onye omenala ya nwuru anwula.

Nchikota Nchoputa

Ihe ndi a choputara gosiri na o di mkpa ikuziri umuaka omenala obodo ha maka o na-enye aka igbazi akparamaagwa ma wezuga omume ojoo n'ime ha. Omenala obodo na-eme ka ihe a na-eme n'obodo nwee usoro onye o bu la ga-agbaso iji nwee ezi mmekorita n'etiti onwe ha.

A bia n'Ahiazu Mbaise, e nwere otutu omenala bu ndi e jiri mara ha, omenala ndi a gunyere: erigwara, igbu ewu ukwu na inya onyima. N'obodo niile gbaa gburugburu, o nweghi ebe ozo a ga-ahu emume omenala ndi a na-abughi n'ala Mbaise. O bu sooso ha na-eme ya iji na-enwe ezi mmekorita n'etiti onwe ha.

Ndi Igbo turu ilu si, a na-egbuda osisi umu enwe a na-amaghari na-achi, ha a maghi na o bu ulo ha ka a na-egbuda. Omenala Igbo na-anwu umu Igbo mee ka a ga-asii na o nweghi ihe na-eme. Mgbe mmiri a na-eru ga-ezo, o ga-ama onye ukwu na onye nta. Mana oge ka dikwa onye ukwu na onye nta, umuaka na okenye itinye ihe banyere omenala obodo ndi a n'oru ka o ghara ila ka nai.

Ntuziaka

Ntuziaka ndi a ga-enye aka ikwalite omenala obodo di iche iche.

- 1) Ndi nne na nna ga-enye aka ikuziri umu ha omenala obodo ha.
- 2) Ndi nhazi agumaakwukwo ga-etinye omenala di ka otu n'ime ihe omumu e kwesiri imu n'ulo akwukwo.
- 3) Ndi ochichi obodo ga na-enwe ogbako iji kuziere umu ha omenala obodo ha ma mee ka ha mata mkpa o di nwata imuta omenala obodo ya.
- 4) Ndi mgbasa ozi ga-enye ohere ka ndi obodo na-agbasa ozi banyere omenala ha, o kachasi omenala ndi a ana-eziputa n'uzo emume.
- 5) Ndi uka oloro ohuru ga-enye aka kwalite omenala obodo hapu ihuta ya di ka emume arusi.
- 6) Gomenti ga-enye ndi oru oyibo ohere iji sonye n'emume obodo ha.
- 7) Eze na-achi obodo kewsiri inye umuaka ndi na-esonye n'emume omenala ndi a ihe nrite ma o bu ohere agumaakwukwo n'efu site na nkwado gomenti.

Mmechi

Na mmechi, obodo niile n'awa gbaa gburugburu nwere omenala e ji mara ha. Omenala ndi a bu ihe na-agbazi usoro obibi ndu na udi akparamaagwa nwa amaala obodo kwesiri igbaso, ma otu ihe na-agba anya mmiri n'oge ugbo a bu na o nwezighi ihe umuaka anyi ji omenala obodo anyi kporo, o kachasi

emume omenala e jiri mara obodo. Emume omenala ndi a bu ihe obodo ji enwe mmekorita n'etiti onwe ha. N'oge gboo, emume ndi a na-akpolata ikwu na ibe bi n'uzo ije, ndi enyi na ndi omenala a na-amasị ilota ulo soro ndi obodo na-enwe anori. Otutu umu agbohobia na-ahuta di n'oge mmemme a, obodo a na-aga n'ihu.

Edensibja

- Abakere, C. (2009). "Definition of Culture in Aghamelu F. and Asomagha, C. (ed). Reading in African Thought and Culture". Enugu: Strong Tower Books.
- Agugu, M.O. (2006). *Ndi Igbo na Akuko ala ha*. Nsuka: Eva Unique Printing & Publishing.
- Alalama, J.C. (2018). *Erigwara Mbaise na Oganihu Obodo n'ala m bu Ahjara Ahjazu Mbaise. Nchocha e Mere na Ngalaba Lingwistiiks, Igbo na Asusu Najirja ndi ozo*. Mahadum Najirja Nsuka.
- Anozie, C.C. (2003). *Igbo kwenu (Akuko na Omenala Ndi Igbo)*. Enugu: Computer Edge Publishers.
- Ejiofor, D. (1996). *Cultural Reawakening in Nigeria*. Onitsha: Kalu press.
- Ekwealor, C.C. (2010). *Omenala na Ewumewu Igbo*. Onitsha: Africana First Publishers.
- Eme, C.A. na Mmadike, B.I. (2017). *Asusuna Omenala Igbo Di ka udo Idiko Nootu n'oge Globalajashon. N'ime Ekwe Jonal Vol. 4. No.1*.
- Ezeuko, R.O. (2009). *Ewumewu, Omenala Ofufe na Nkwenye ndi Igbo*. Onitsha: Elukokwa Publishers. <https://en.wikipedia.org/wiki/ahiazumbaise>. E weputara n'Onwa Dizemba 5, 2020.
- Ibe A.C.S. (2011). *Iwa Akwa Festival and its Cultural Significance (A Christian Approach): Obowo as a Case Study*. Nigeria: Pellin Printers.
- Igbokwe, B.N. na Ezeji, J.C. (2015). *Ntuleghari Omenala Igbo ndi na-Anwu Anwu Site n'Agumaguodinala ndi Igbo*. N'ime Ekwe Jonal. Vol. 2, No.1.
- Lenkeit, R.E. (2001). *Introducing Cultural Anthropology*. Boston: McGraw-Hill.
- Nneji, B.U. (2015). *The Philosophies of Learning: Historical Perspective. N'ime Filosofi ke Edukeshon*. Owerri: Mercy Divine Publishers.
- Nwadike, I.U. (2009). *Najirja, Asusu, Omenala na Mmepo Obodo. N'ime Jonal Mmuta Igbo*.
- Nzelum, A.O., Nwaigwe, U.C., na Amebo, M.U. (2017). *Library Use Companion and Study Skill*. Nigeria: Springfield Publishers.
- Ofomata, C.E. (2012). *Omenala na Odinala ndi Igbo*. Enugu: Format Publishers.
- Ogbalu, F.C. (1987). *Omenala maka Junior Sekondiri n'usoro nke 6-3-3-4*. Onicha: University Publishing.
- Okafor, H.C. (2005). *Study Skills. N'ime Introduction to Guidance and Counselling*. Owerri: Versatile Publications. (ed) N.P. Onyemerenkeya na C.N. Ugwuegbulam.
- Okorie, O. (2009). *Omenala na Ewumewu ndi Igbo*. Enugu: Cheston Agency.
- Okoye, B.D. (2015). *Mgbawwe Batara n'Omenala ndi Igbo*. Igboadigo Magazine
- Okoye, P.U. (1995). *Widowhood: A National or Cultural Tragedy*. Enugu: Nuoik Publishers.
- Otitie, A. na Ogionwu, P. (2016). *Problem of Culture in Africa*. Ibadan: Opex.
- Sibani, C.M. (2018). *Impact of Western Culture on Traditional Africa Society: Problems and Prospects*. N'ime International Journal of Religion and Human Relation Vol.10, No.1.
- Umo, C.U. na Ezema, O.C. (2007). *Mkpanaka Akwukwo omumu Nchocha n'Asusu na Omenala Igbo*. Nsuka: Ifedimma Communication.
- Ward, A.F.C. (1970). *Culture and Personality*. New York: Random House. www.merriam-webster-com>study. E weputara n'Onwa Dizemba 5, 2020.